

ב"ה
שנה לד
גליון ד (רב)
ניסן - אייר תשע"ט

קובץ בית אהרן וישראל

מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים
של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות

מכון בית אהרן וישראל
שע"י מרכז מוסדות קארלין סטאלין בארץ הקודש
בנשיאות כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

רח' אבינועם ילין 11, ת.ד. 50197 ירושלים, 9150101

טל. 02-5370106, פקס. 053-7978992

E-mail: beisaron1@gmail.com

רבי חיים יהודה לייב אויערבאך זצ"ל

ראש ישיבת שער השמים ובעל חכם לב

הגאון המקובל רבי חיים יהודה לייב אויערבאך זצ"ל נולד ביפו בד' טבת ה'תרמ"ז, למד בישיבות עיה"ק ירושלים, ונסמך על ידי הגאון רבי חיים ברלין זצ"ל. בשנת ה'תרס"ו יסד את ישיבת המקובלים שער השמים, יחד עם הגאון רבי שמעון צבי הורוויץ זצ"ל. לצד זאת פעל רבות למען יהודי הארץ ולהגנתם מפני השלטונות, והקים תלמוד תורה וכולל אברכים ללימוד תורת הנגלה. זכה לבנין וחתנין רבנן, הנודע שבהם הוא הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל. נתבקש לבית עולמו בכ"ח אלול ה'תשי"ד.

בשנת ה'תרפ"ז הוציא לאור את ספרו חכם לב בעניני אבן העזר, כמו"כ כתב ופרסם תשובות ומאמרים רבים. ביניהם היא התשובה שלפנינו, שנערכה מתוך מכתבו (הנמצא בארכיון המדינה, גל-19/8571) מתאריך י"א ניסן ה'תש"ט.

נערך ונמסר לידינו ע"י הרב אלישע חן הי"ו, תשו"ח לו.

עדות גוי

נדרשתי לאשר שאלוני בדבר עדות עכו"ם, שאתן את חוות דעתי בזה, והיות אחרי שזכינו בעזה"י שיר ישראל תקיפה בארץ ישראל, וערים גדולות ובתוכם מאות ואלפי עכו"ם נתונים תחת שלטוננו, ומהם רבים הנושאים ונותנים אתנו בעניני מסחר וכדומה, מה לעשות כדת בעדותם לענין עדות עכו"ם. כמו כן, לענין אותם המדינות הסוחרים אתנו, וכמובן שישנם וקורים לפעמים סכסוכים שונים, מה דין עדותם, כי לפעמים אנו זקוקים לעדותם. וכמובן שאותם הסוחרים ממדינות חוצה לארץ אינם יודעים ומבינים למה יבדילו אותם ולפוסלם מעדות, וגם פסול כזה ישנו משום איבה בין ישראל ואותם המדינות, ואם נפסול אותם מעדות, הרי קרוב לודאי שיפסקו מלסחור אתנו, וזוהי גזירה שאין הישוב יכול לעמוד בה. ולכן נדרשתי לחוות דעתי בדין זה, וזה החלי בעזה"י.

תשובה

איתא בבבא קמא דף ט"ו¹, בני חורין ובני ברית, בני חורין למעוטי עבדים ובני ברית למעוטי עכו"ם. וצריכא, דאי אשמעינן עבדים, משום דאין לו יחס, אבל נכרי דיש לו יחס, אימא לא. ואי אשמעינן עכו"ם, משום דלא שייך במצות, אבל עבד דשייך במצות, אימא לא, צריכא. עכ"ד. חזוין בהדיא דעכו"ם אף דיש להם יחס, מכל מקום הואיל ואינו בני ברית ואין לו שייכות במצות, אינו כשר לעדות. וכן פסק הרמב"ם בפרק ט' מהלכות עדות הלכה ד', דקל וחומר אם עבדים שהן חייבים במקצת מצות פסולים לעדות, עכו"ם לא כל שכן, ע"כ, ועיין שם.² הרי דעכו"ם פסול לעדות מן התורה.

1 ע"א.

2 זה לשונו, העבדים פסולין לעדות דין תורה, שנאמר בעדים (דברים י"ט, י"ט) ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. מכלל שאחיו כמוהו, מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית. קל וחומר לגויים, אם עבדים שהן במקצת מצוות פסולין, הגויים לא כל שכן, ע"כ.

והנה הבית יוסף על המור³ מביא שיטת רבינו יקיר כסימן ל"ד ס"ק כ"ב ודחה את דבריו וז"ל, בהגהות אשר"י פרק קמא דגיטין⁴ כתוב שרבינו יקיר היה אומר דעכו"ם המוחזקים שאינם שקרנים, כשרים לעדות. ולא נהירא לי להכשיר עכו"ם לעדות, כיון שאינו בכלל אחיו ולא עדיף מעבד, עכ"ל. וכן כתב הרמב"ם בפרק ט', וכן נראה מדברי הרי"ף⁵ והרא"ש⁶ שכתבו בפרק קמא דגיטין דכותי פסול לעדות, וכן פשוט בפי כל העולם. ודברי רבינו יקיר תמוהים וכו', ע"כ לשון הבית יוסף, ועיין שם.⁷ וכן הוא פסק בשולחן ערוך הקצר בחו"מ סימן ל"ד ס"ק י"ט, דכותי פסול לעדות. וכתב על זה הסמ"ע⁸, אפילו המוחזקים שאינם משקרים, עכ"ל. ומכל הני הרי נראה שיטתם, דאין כל עצה להכשיר עדות עכו"ם.

והנה ראיתי בהגהות על ש"ס ירושלמי דפוס ווילנא ומצאתי את שאהבה נפשי, דהנה הגאון העצום בדור שלפנינו, בעל כוכב מיעקב בהגהותיו על מסכת שבת דף י"ח⁹, הביא ראייה מהירושלמי לשיטת רבינו יקיר הנזכרת לעיל, דהנה שמונה עשרה גזירות דגזרי וביניהן על שלוקיהן, על לשונם ועל עדותם. והנה הפירוש ועל שלוקיהן הוא כל דבר שבשל עכו"ם, ואפילו בכלי כשר. ועל לשונם, שלא ירגיל אדם לדבר בלשונם, לא הוא ולא בניו. ועל עדותם, שאין מקבלין עדות מהם אפילו במסיח לפי תומו, אלא בעדות אשה בלבד.

זהו פירוש הירושלמי הנזכר, ומה הוכיח הגאון הנזכר לעיל דעדות עכו"ם כשר מדאורייתא, כמו שלקות ולשונם, אלא שאחר כך גזרו חכמים, וזהו מהשמונה עשרה גזירות. דאי אמרת דפסול מדאורייתא, מקל וחומר מעבד ומטעם שאינו בן ברית כנזכר לעיל, אם כן למה צריכים לגזור עליהו. על כרחך משמע דבאמת כשרין מדאורייתא, ורק חכמים גזרו עליהו. ולפי זה נמצא דשיטת רבינו יקיר נובעת מהירושלמי זה, והבן. ולפי זה נמצא דכל דרשות חז"ל דדרשו דעכו"ם פסלוהו אינן רק אסמכתא, כי אליבא דאמת אינן פסולים מהתורה, רק מדרבנן.

אמנם מה נעשה, כי הייתכן לומר דמורן הבית יוסף לא ידע מהירושלמי הזה, וכמו כן איך לא הזכירו רבותינו גדולי ארץ הירושלמי הזה אף ברמז, אם נאמר דהפירוש בירושלמי הוא כמו שכתבנו.

ונראה לי דאולי פירשו אחרת בדברי הירושלמי, ולא כמו שכתבנו, והפירוש בירושלמי הוא דהנה אמרינן בבבא קמא דף קי"ג¹⁰, מכריו רבא ואיתימא רב הונא, האי בר ישראל דידע סהדותא בעכו"ם¹¹ ואזיל ומסהיד ליה בדינא דעכו"ם על ישראל חבריה, משמתינן ליה, ע"כ. וכן הופסק הלכה זו בחו"מ סימן כ"ח ס"ק ג', ישראל היודע עדות לעכו"ם נגד ישראל חבירו וכו', אסור לו להעיד. ואם העיד, משמתינן אותו, ע"כ.¹² ולכן אולי יש לפרש גם דברי

3 חו"מ.

4 סימן י'.

5 ג' ע"א.

6 סימן ט'.

7 ושם הביא את הגמרא בבבא קמא דלעיל.

8 ס"ק מ"ח, בשם הגהות אשרי שם.

9 דף ט' ע"ב, פרק א' הלכה ד'. ונדפס גם בשו"ת כוכב מיעקב מהדורת ירושלים ה'תשנ"ט עמוד פ"א.

10 ע"ב.

11 ולא תבעו מיניה.

12 זה לשונו שם, אם גוי תובע ישראל, ויש ישראל יודע עדות לגוי נגד ישראל, ואין עד אלא הוא, והגוי תובע שיעיד לו במקום שדיני הגויים לחייב ממון על פי עד אחד, אסור להעיד לו. ואם העיד, משמתינן אותו.

הירושלמי בדין זה דגורו על עדותם, פירושו דישראל היודע עדות לעכו"ם נגד ישראל חבירו אסור לו להעיד¹³, וזהו הגזירה.

אמנם אליבא דאמת קשה מאד לומר פירוש זה בדברי הירושלמי, דמכל הני גזירות לא משמע הכי. כגון הא דגורו על שלוקיהן, פירוש הדבר מה שעכו"ם מבשלו. וכן בנותיהם, בנות שלהם. וכן לשונם, הלשון שלהם. ולפי זה צריך להיות גם פירוש ועל עדותם, עדות שלהם, ולא כמו שאנו רוצים להכניס הפירוש דלישראל אסור להעיד, דלשון הירושלמי לא משמע הכי. ולפי זה נמצא דשוב הוי ראייתו של הגאון בעל כוכב מיעקב רביה, ושיטת רבינו יקר נובעת מדברי הירושלמי הזה.¹⁴

ונראה להביא ראיה מפורשת מעוד ירושלמי, דאמרינן בירושלמי גיטין פרק א' הלכה ד', שטר יוצא מבית¹⁵ שאן והוי עדיו עדי גויים. ופירש על זה בעל פני משה וז"ל, שטר היה יוצא מבית שאן, והוי עדיו עדי גויים הדיוטות. רבי יוסי אומר, איתפלגון רבי יוחנן וריש לקיש (איתפלגון, פירוש מחלוקות יש בזה). חד אמר כשר, וחד אמר פסול. רבי אבהו מפרש, רבי יוחנן אמר פסול, וריש לקיש אמר כשר. מאי טעמא דריש לקיש, שלא להפסיד לישראל ממון, ואפילו דלית מפסיד לדין מפסיד לדין. ומפרש בעל פני משה וז"ל, בתמיה, וכי היכי שייך בדיני ממונות משום הפסד ממון ישראל, שאם אין אתה מפסיד להמלוה מפסיד אתה להלוה, ע"כ. אמר רבי יודן, אלא כדי שלא תנעל דלת בפני בני אדם, שלמחר הוא מבקש ללות ואינו מוצא, עכ"ל הירושלמי.

נמצא דעדות עכו"ם הדיוטות יש בזה מחלוקות בירושלמי, ואין אנו יכולים לומר דמאן דפסל עדות עכו"ם פסלם מדאורייתא, ומאן דמכשיר מכשיר אף מדרבנן, דאין דרך המחלוקות רק מהקצה אל הקצה, דאם לא כן למה לא הביא איזה סמך מן המקרא כדרך הגמרא בכל מקום¹⁶, אם נאמר דסבירא ליה דמן התורה פסול. על כרחך דבאמת כל מחלוקתם הוא בעכו"ם הדיוטות, ואמנם בעכו"ם המוחזק לנאמן שאינו משקר, כולי עלמא סבירא להו דאינו פסול מדאורייתא, ופליגו רק בעדות עכו"ם הדיוטות אשר מהסתם הם שקרנים, בזה סבירא ליה לרבי יוחנן דפסולים מפני שהם הדיוטות, וריש לקיש מכשיר מתקנת השוק. והואיל ועכו"ם נצטווה על הדינים על איסור גזל, מסתמא הוא גם כן נאמן, ולכן הכשיר ריש לקיש מטעם תקנת השוק. ומזה נראה כדברי שיטת רבינו יקר, דהיכא דעכו"ם נאמן ואינו משקר כשר לעדות, וכל הדרשות שפסלו עכו"ם אינו אלא מדרבנן ואסמכתא הוי (אמנם יש גם ליישב בדרך ארוכה דברי הבבלי והירושלמי, אך אין כאן מקומם להאריך).

והנה אחרי שהבאתי לעיל דברי הבית יוסף הסותר את שיטת רבינו יקר, ראיתי לכאורה סתירה בדבריו, דאיתא בטור חו"מ סימן ק"ד בבית יוסף שם וז"ל, וכתב בתשובה שבסוף חזה

13 והיינו דלא מיירי בעצם עדות הגוי, אלא בעדות ישראל עבורו.

14 וכן הוכיח מדברי הירושלמי בשו"ת שואל ומשיב מהדורא קמא חלק א' סימן ס"א, והביא מהגהות שלום ירושלים שהוכיח כן גם מן הירושלמי בגיטין דבסמוך. אמנם בספר ניר על הירושלמי כתב לפרש דצ"ל אידיהן או עידיהן, והיינו דכוונתו לאסור לסחור עמם בימי אידם, ואולי אפשר דרצונו לומר מלבושהוהן ותכשיטיהן. ועיין עוד בעלי תמר על הירושלמי שם.

15 צ"ל בבית, וכן להלן בסמוך.

16 במקור, בכ"מ. ואולי יש לפתרו, בכמה מקומות.

התנופה¹⁷, ראובן שמעון ולוי היה לכל אחד לבדו חוב על עכו"ם אחד, וכל אחד מהם שלח (האינטריגאדור, זאת אומרת עיקול על רכושו) לבית הנכרי הזה למשכן אותו, ואין אנו יודעים מי היה המוקדם בשילוח (העיקול), זולתי על פי העכו"ם הממשכן. ולא היה באותו משכון כדי לפרוע לכולם, וכל אחד טוען שזה הממשכן משכן תחילה בעדו, והמשכון אינו תחת ידו של שום אחד מהם. כל מי שיאמר העכו"ם שהוא ראשון, שמשכן תחילה בעדו, זכה במשכון ההוא, כי גם סופרי העכו"ם שהולכים עמו ממונים על זה מפי המלך, ודינא דמלכותא דינא. ולכך הוא נאמן בכל מה שיאמר בדבר זה, אחר שאין לנו מקום לדעת אמיתות הדבר בעדי ישראל, עכ"ל.

אם כן, חזינן מדבריו דאף שדחה את דברי רבינו יקיר, בכל זאת בעת הדחק כשאין אפשרות אחרת לברר אמיתות הדברים, אנו מקבלים גם עדות העכו"ם ונאמן על הדבר. ודין זה אינו דוקא היכא שהלוח היה עכו"ם, דהרי הרמ"א מסיים שם¹⁸ דהוא הדין אם הלוח היה ישראל, וכן עיין שם בסמ"ע¹⁹.

ועכשיו מצאתי עוד בשו"ת הרשב"ש בפסק תס"ב, היכא שעשו איזה מסחר כמה יהודים, ובניהם היה גם כן עכו"ם שותף בהמסחר, והושלשו את המשכנות ביד הגוי, ואחרי זה נתהווה סכסוכים ביניהם. פסק שם כי אף שהשליש הוא גוי, מכל מקום הגוי נאמן לפי שהוא שלישי, שהרי כתבו המחברים ז"ל²⁰ ששליש נאמן בלא שבועה, עכת"ד. ומכל הני חזינא דיש ממשות בעדות עכו"ם, ולפעמים יש להתחשב בעדותם כשהם נאמנים, כשיטת רבינו יקיר וסייעתו.

והנה הב"ח בסימן ל"ד ס"ק ל"ב כתב וז"ל, וכתב המרדכי בפרק קמא דגיטין וכו', והבית יוסף הרבה להשיב על דברי ה"ר יקיר דעכו"ם פסול לעדות. ואין ספק דסברת רבינו יקיר אינה אלא לומר דבכלל תקנת חכמים שתיקנו בשטרות העולים בערכאות של עכו"ם דכשרים, כיון שלא מרעי נפשיהו, הוי נמי הא היכא דידוע דהני עכו"ם מוחזקים ואינם שקרנים, סומכים עליהו לאפוקי ממונא, כיון דאי אפשר בעדי ישראל. אבל ודאי מודה דמן התורה עכו"ם פסול לעדות, ולפיכך אסור לכתחילה לעשות הלואה או מקח בפני העכו"ם שיהיו עדים בדבר, אלא דאם נעשה הדבר בפני עכו"ם ולא היו שם עדי ישראל, סובר ה"ר יקיר דיש לסמוך עליהם, אם הם מוחזקים שאינם שקרנים, ומתקנת חכמים הם כשרים וכדפירשתי. והכי משמע מלישנא דהתוס' פרק קמא דגיטין דף מ'ט'²¹ ד"ה אף על פי וכו', ומדכתבו היכא דקים לן בסהדתייהו שהוא אמת ולא מרע נפשיהו, משמע מזה דאפילו מעידין בעל פה בפני דיני ישראל כשרים וכו'. מיהו לא נהגו בדין זה כהר"י יקיר, עכ"ל הב"ח. הרי נראה גם מדבריו, היכא דעכו"ם מוחזקים לנאמנים יש מקום להסתמך עליהם.

17 סימן י'. ועיין עוד מה שכתב על דבריו בשו"ת מנחם משיב אה"ע סימן י"א.

18 סעיף ב'.

19 ס"ק ה' שכתב וז"ל, ולא ידעתי למה כתב בעיר שושן (סעיף ב') אם הלוח הוא גוי, דמשמע דסבירא ליה דדוקא בגוי דינא הכי. ואי משום דכתב דהשוטר הוא מעיד כו', הא גם לפני זה כתב שגבה בכתב שלטון העיר, ואיירי שם אפילו בלווה ישראל, ובמקום שידיהן רמה צריכין לילך במנהגם, ע"כ. ועיין בקצות החשן שם ס"ק ו' שביאר את דעת העיר שושן, והכריע כדבריו.

20 עיין בטור חו"מ ריש סימן נ"ה.

21 ע"ב.

וראיתי בתשב"ץ סימן ע"ח חלק א' וז"ל, ויש לתת מעם למה נפסלו עכו"ם בעדותם, ואם מצאנו לו מקרא מן התורה, למה הכשירו במקצת מקומות. וראיתי בגליוני חכמי הצרפתים ז"ל²², דמן התורה כשרים הם, שלא מצאנו בשום מקום רמז לפסול אותם כקרובים ושאר פסולים, אלא משום דסתם עכו"ם משקרי וכו'. אלא הטעם הכשרן במקצת מקומות הוא לפי שבהרבה מקומות אנו הולכים בדיני ממונות אחרי ידיעת האמת וכו', הלכך כל היכא דאיכא למיסמך דקושטא אמרו, אנו דנים על פי דבריהם. ולא שהן כשרים לעדות, אלא מפני שאנו סומכים עליהם בזה, הרי זה כאילו הודו בעלי הדינים בפנינו שכן הוא, ואנו עדים בדבר, ועל ידיעתנו אנו דנים ולא על עדותם. ועבדינן עובדא על פי ידיעתנו שסמכנו עליהם, שאמת אמרו בדבר זה.

וכן ראיתי בשו"ת הרשב"א ז"ל²³, שחכמים כשהכשירו לא הכשירו אלא על סמך ידיעת האמת, ולא מתורת עדות, ומשום הכי הכשירו ערכאות.²⁴ וז"ל התשובה, מסתברא לי דערכאות סתם שנינו, ולא שנא חד ולא שנא תרי, ואילו היה אחד פסול ושנים כשרים, לא היתה הגמרא שותקת מכווצא בזה. ועוד, שהערכאות לא מדין עדות הכשירים, אלא דחוקה דלא משקרי ומרעי נפשיהו, וכל שהלכו בו חכמים בדברים אלו על סמך אמת לא חלקו בין שנים לאחד וכו'. ודבר שסמכו בו על אמיתת הנהוג, נראה דאפילו חד כשר, עכ"ל הרשב"א. כל זה הלשון מובא בתשב"ץ הנזכר לעיל.

והנה הגאון בעל גינת וורדים בח"מ כלל ה' סימן ט"ו כתב וז"ל, שמן התורה אין צורך בעדים רק למיקם אקושטא דמילתא, ואם כן היכא דקאימנא אקושטא דמילתא, תו לא צריכנא למידי וכו'. מכל מקום, עדות דערכאות יש מקום לומר שכשרה מן התורה, משום דסתם חזקה דידהו הוי חזקה אלימתא טובא שלא ישקרו, בשביל שלא יפסידו אמונתם באמונתם ויעבירו מן המשפט. ובכהאי גוונא אנו מאמינים אפילו בעניני איסור דחמיר טובא מהך מעמא דלא מרע לאומנתה²⁵, וגדולה חזקה ששורפין וסוקלין על החזקות וכו'.²⁶ וכן משמע מתשובת הרשב"א, דלא חילקו חכמים וכו', ואפילו בחד סמכינן דקושטא קאמר, עכ"ל.

נמצא דמכל מה שכתבנו נראה דיש מקום להכשיר עדות עכו"ם, יהיה מאיזה טעם, אם העכו"ם הוא נאמן וחזקה עליו שאינו משקר, ובפרט בנדון דנן לבד משום איבה, הרי תלוי בזה עיקר מסחרינו עם העולם. הרי ודאי שיש מקום להכשיר עדותם, אם העכו"ם הוא נאמן ואינו משקר.

וה' ינחינו בדרך אמת, ובזכות תורת אמת נזכה לגאולה אמיתית, ונאכל מן הזבחים ומן הפסחים במהרה בימינו אמן.

22 עיין רש"י בגיטין ט' ע"ב ד"ה חוץ וד"ה פסולא דרבנן.

23 חלק א' סימן תקפ"ב, ובמיוחסות להרמב"ן סימן ע"ד.

24 אפילו בחד.

25 עיין תוס' בחולין צ"ז ע"א ד"ה סמכינן.

26 קידושין פ' ע"א.